Leonard Bernstein a New York

Petr Čenský

Abstrakt

As a composer, Leonard Bernstein revived worldwide interest in works of the Austro-Hungarian composer (as well as a conductor) Gustav Mahler (1860–1911). Bernstein felt to be strongly related to him, even considered himself as his reincarnation. However, if we examine closely both these creators and their work, we realize how they differ in one significant aspect of world perception: Mahler was a composer of nature and countryside, whereas Bernstein composed music about a city. Both of them spent their lives in larger and large cities: Mahler spent his childhood in Jihlava and later worked as a composer, among other cities, in Prague, Budapest, Hamburg, Vienna, and finally in New York. Bernstein was born near Boston, but then chose New York as his home. Yet, their view of a city was dramatically different. In one of his letters Mahler writes: “When I came to Zahlendorf, that is the name of this place, and searched for a path through pines and spruces totally covered with snow, everything was quite rural, nice church joyfully glittering in winter sunrays, at that moment I felt elated and I saw how one suddenly becomes free and full of joy when he returns from unnatural and restless babble of a big city to the quiet house of nature”. While Bernstein says about New York: “This city got me in its grips. No wonder I compose music about it again and again. (…) Everything is so dramatic, so full of life”.

Leonard Bernstein jako dirigent oživil celosvětový zájem o díla rakousko-uherského skladatele (a rovněž dirigenta) Gustava Mahlera (1860-1911); cítil se s ním silně spřízněn, dokonce považoval se za jeho převtělení. Podíváme-li se ale blíže na oba tvůrce a jejich díla, zjistíme, že se od sebe v jednom významném aspektu vnímání světa liší: Mahler byl skladatel přírody a venkova, kdežto Bernstein komponoval o městě.

Oba žili celý život ve větších a velkých městech: Mahler dětství strávil v Jihlavě a poté jako dirigent působil mj. v Praze, Budapešti, Hamburku, Vídni a nakonec v New Yorku, Bernstein se narodil nedaleko Bostonu, ale poté si za domov zvolil právě New York. Přesto se na město dívali dramaticky jinak. Mahler v jednom z dopisů napsal: „Když jsem přijel do Zahlendorfu, tak se to místo jmenuje, a hledal cestu naskrz jedlemi a smrky, jež byly úplně pokryté sněhem, všechno zcela venkovské, hezký kostel radostně jiskřící v zimním slunečním svitu, tu se mi zas rozedmulo srdce, a viděl jsem, jak je člověk ihned svobodný a radostný, když se z nepřirozeného a neklidného kolotání velkého města zas vrátí do tichého domu přírody." Kdežto Bernstein o New Yorku: „Tohle město mě pořád drží. Žádný div, že o něm znovu a znovu komponuji. (...) Všechno je tak dramatické, tak plné života." Též Vídeň byla za doby Mahlerova dirigentského působení ve Wiener Hofoper (dnes Státní opera, Staatsoper) „dramatická a plná života", svou vládu nastoupila secese, elektřina začala proudit dráty, do ulic vyjely první automobily a elektrické tramvaje - přesto, nebo možná právě proto Mahler vždy o divadelních prázdninách utíkal do rakouské horské přírody, aby v ní (a o ní) skládal symfonie.

Člověk bydlí, pokud se může orientovat ve svém prostředí a identifikovat se s ním, tj. zakouší své prostředí jako významuplné: „...bydlení především předpokládá identifikaci s daným prostředím," píše Norberg - Schulz. Identita člověka závisí na jeho přináležitosti k místům, tj. základním prvkům existenciálního prostoru, mentálnímu obrazu, který si člověk utváří v interakci s konkrétní strukturou prostředí. Každé místo má svůj jedinečný charakter, obecnou celkovou atmosféru, která je určena tím, jak věci jsou. „Všechna místa mají charakter a charakter je základním způsobem, jakým je nám svět dán."
„Charakter vždy spočívá v korespondenci mezi vnějším a vnitřním světem a mezi tělem a duší." Pokud jsou v souladu, člověk se s místem identifikuje, říká, že se cítí doma, že k místu přináleží, souzní s ním, má emocionální pocit jistoty a bezpečí. A důvěrně zná jeho genia loci, který se může pokusit zachytit v uměleckých dílech, protože ty konkretizují svět, naplňují jej významem a pomáhají člověku bydlet.

Gustav Mahler tvořil v lůně přírody s jezerem, lesy a horami: nejprve to bylo v Steinbachu u Attersee, obklopeného strmým, rozlehlým a lysým pohoří s divokou přírodou Höllengebirge, později si koupil dům v Toblachu u Wörthersee v jihotyrolských Dolomitech. Tam poznával symbolickou sílu přírody a venkova, „...osamělost, svobodu, klid a volný dech pod žehrajícím nebem." Mahler to vášnivě miloval, a proto ve svých skladbách dovedl zachytit genia loci daných míst, protože „tam byl doma". Stačí se zaposlouchat do Šesté symfonie a moll, kde se do tichých trylků fléten a smyčců, doprovázených celestou, trianglem a harfou rozezní kravské zvonce, a vnímavý posluchač tak může prostřednictvím hudby na chvíli zakusit osvobozující pocit rakouských horských pastvin, po kterých se Mahler často a rád v létě procházel.

V Bernsteinových skladbách také uslyšíte kravské zvonce, ale nikoliv pro jejich symbolický význam, nýbrž pro zvukovou kvalitu; je to jen jeden z početných bicích nástrojů v bernsteinovském orchestru. Bernstein je již samozřejmým obyvatelem moderního a proměnlivého prostředí, megapole New Yorku, která také má svého genia loci a je možné se s ní identifikovat, třebaže v úplně jiné kvalitativní rovině prožívání než v případě rakouského venkova. A i takový současný svět nemusí být nutně jen odcizený a dokonce může uvolňovat duševní síly, jak nám ve svém díle dokázal právě Leonard Bernstein: jenže místo hudby a zvuků horských strání uslyšíme třeba blues z newyorského klubu...

Leonard Bernstein (25. srpna 1918 - 14. října 1990)

Leonard Bernstein nepochybně patří mezi nejviditelnější a nejvýznamnější představitele americké hudební kultury 20. století. Tento všestranný umělec výrazně zasáhl do mnoha hudebních oborů a kulturní činnosti; Jitka Slavíková Bernsteina charakterizuje v programové knize k inscenaci Candide ve Státní opeře Praha (2006) takto: „Skladatel, dirigent, klavírista, pedagog, filantrop, filozof, pacifista, televizní star, osobnost renesančních rozměrů, s nekonvenčními názory a neuvěřitelným charismatem." Zcela jedinečným fenoménem je pak Bernsteinův vztah k New Yorku, jenž byl jeho „hlavním městem života" a který se stal zdrojem námětů a inspirace pro řadu jeho skladeb.

Bernsteinovo hlavní povolaní bylo dirigování. Mezi americkou veřejností se však nejvíce proslavil jako televizní popularizátor a autor několika „nesmrtelných" písňových hitů (např. America, Maria, Tonight z West Side Story). Cenný je i jeho skladatelský odkaz v oblasti vážné hudby, dodnes mnohé jeho skladby hrají nejvýznamnější orchestry z celého světa.

Dirigent a klavírista

Bernstein po obvyklé klavírní výuce v dětství (ale až od desátého roku věku) nejprve absolvoval hudební obory (harmonie, orchestrace, kontrapunkt) na Harvard University (22. 6. 1939), poté studoval obory klavír, dirigování a orchestrace na Curtis Institute of Music ve Filadelfii (dirigentský diplom získal 3. května 1941). V roce 1940 dále studuje pod vedením dirigenta Serge Koussevitzkého (Sergej Alexandrovič Kusevickij) v Tanglewoodu, berkshirském letním středisku Boston Symphony Orchestra, a posléze se stává u Koussevitzkého asistentem. Od září 1943 působí jako dirigentský asistent u New York Philharmonic, 14. 11. 1943 na poslední chvíli fenomenálně zaskakuje za onemocnělého Bruna Waltera; touto událostí se odstartovala Bernsteinova dirigentská kariéra, která skončila až jeho smrtí. V letech 1945-1948 působí jako Music Director u New York City Symphony Orchestra a po smrti Koussevitzkého 5. 6. 1951 se stává na mnoho let vedoucím třídy dirigování v Tanglewoodu. 15. 10. 1956 je jmenován jedním ze dvou šéfdirigentů New York Philharmonic a v září 1958 zahajuje působení na veleprestižním postu hudebního ředitele, kde zůstává až do 17. 5. 1969, přičemž za tu dobu oddiriguje rekordních 831 koncertů. Poté dále u orchestru často hostuje jako doživotní „Laureate Conductor"; kromě toho až do své smrti diriguje u nejvýznamnějších orchestrů (Boston Symphony Orchestra, Israel Philharmonic Orchestra / ??????? ??????????? ????????/, London Symphony Orchestra, Wiener Philharmoniker a desítky dalších), operních domů a na hudebních festivalech po celém světě - Bernstein byl jednou z nejzářivějších dirigentských hvězd 20. století; byl to vůbec první dirigent s čistě americkým vzděláním, který se mezinárodně prosadil.

Svou misionářskou horlivostí oživil celosvětový zájem o díla Gustava Mahlera a Charlese Ivese, byl advokátem hudby 20. století. Třikrát dirigoval Českou filharmonii, a to 16. 5. 1946, 24. 5. 1947 a 3. 6. 1990: v Praze zahájil a ukončil své dirigentské působení v Evropě - svou mezinárodní kariéru.

Protože Bernstein byl též výborným pianistou (v době studií pomýšlel na kariéru klavírního virtuosa), v některých skladbách vystupoval jako „dirigent od klavíru": jeho parádními čísly byly Rhapsody in Blue George Gershwina a Ravelův Klavírní koncert G dur. Občas také vystupoval jako koncertní klavírista (např. při premiéře své Druhé symfonie pro klavír a orchestr).

Popularizátor (vážné) hudby

Bernstein se na veřejnosti velmi proslavil svými televizními popularizačními pořady o hudbě (především vážné, ale věnoval se i jazzu). Tyto pořady, které získaly snad všechny americké televizní ceny (např. 11 Emmy) a vysílaly se také v mnoha desítkách zemí světa (i u nás), z něj v 60. letech udělaly televizní hvězdu a jednu z nejvýraznějších kulturních osobností Ameriky. Byl to právě Bernstein, kdo přivedl celou jednu generaci Američanů k vážné hudbě; jim a poté i milionům lidem po celém světě dokázal otevřít novou cestu k vnímání (nejen) vážné hudby. Bernstein měl veliké charisma a navíc dokázal vysvětlit složité pojmy hudební vědy srozumitelným a laikovi - ba dětem - přístupným způsobem (scénáře k pořadům si psal sám a jejich následná knižní vydání se stala bestsellerem).

Vše začalo pořadem Omnibus, který měl v letech 1954-1961 10 dílů. Poté, co se Bernstein stal šéfdirigentem Newyorské filharmonie, uskutečnil 15 programů pro dospělé (1958-1962) a především 53 programů pro mladé s názvem Young

People's Concerts with the New York Philharmonic (1958-1973), které byly z Bernsteinových pořadů nejpopulárnější. Ve všech těchto programech Bernstein na televizní obrazovce zasvěcoval velké i malé diváky do různých tajů a „záhad" hudby a představoval významné skladby a skladatele.

Skladatel

Bernsteinovo skladatelské dílo není příliš rozsáhlé a je pro ně charakteristické, že se zaměřuje především na orchestrální skladby, a to jak pro koncertní pódia, tak pro divadlo; naopak komorních děl napsal Bernstein poměrně málo.

Divadelní tvorba zahrnuje „dvojoperu" A Quiet Place, muzikály On the Town, Wonderful Town, Candide, West Side Story, balety Facsimilie, Fancy Free, Dybbuk a „muzikálové oratorium" Mass. Mezi koncertní orchestrální skladby patří tři symfonie (Jeremiah, The Age of Anxiety, Kaddish),Chichester Psalms, Serenade, Songfest, Concerto for Orchestra, Halil, Symphonic Suite from „On the Waterfront" ad. Dodnes velmi populární je skladba pro jazzový ansámbl Prelude, Fugue and Riffs.

V jistém smyslu lze považovat Leonarda Bernsteina za „postmodernistu": svojí hudbou, osobností a statusem mediální hvězdy je představitelem nového řádu světa a kulturního diskurzu. Více než kdo jiný ve své době a ve sféře umění důsledně odmítal dělit hudbu na „vážnou" a „populární", ale dával přednost rozlišení „dobrá" a „špatná" - čímž vyděsil a pohoršil kulturní konzervativce, a možná proto za svou tvorbu nikdy nedostal Pulitzerovu cenu. Bernstein byl syntetik a „eklektik": velmi dovedně dokázal míchat různé styly a žánry hudby, a to třeba i v rámci jediné kompozice: v artificiálních skladbách, v zásadě tonálních (atonalitu nebo aleatoriku používal čistě z funkčních důvodů, vždy ve vztahu k tonalitě), používal jazzové idiomy, výrazný rytmus (synkopování, střídavé a kombinované rytmy, nesouměrné metrum) a barvitou instrumentaci (časté využívání klavíru, vysoké polohy žesťů, virtuózních početných perkusí); muzikálovou hudbu a formu pozvedl na vysokou úroveň (např. jazzová fuga v písni Cool z West Side Story) a znovu dokázal, že i díla populární kultury mohou být zároveň velmi hodnotná. Pomyslným vrcholem tohoto úsilí o polystylovou a multižánrovou syntézu je „muzikálové oratorium" Mass (Mše), do něhož zahrnul nezvykle široké spektrum znějícího světa, od chrámové a symfonické hudby po rock a elektroniku. V Bernsteinovi byla, přes všechnu světskost, velmi silná spiritualita, vyvěrající z jeho židovského původu, a proto náměty skladeb jsou často duchovní a přímo reflektují svět, v němž jejich autor žil a tvořil: hledají víru ztracenou v moderní době nebo třeba opěvují radovánky a vyjadřují problémy soudobého New Yorku. Řada kompozic se zpěvem je vícejazyčná, zcestovalý polyglot Bernstein často naprosto nenuceně mísí angličtinu, hebrejštinu a různé další jazyky včetně latiny (Mass).

Leonard Bernstein v New Yorku

První významnější kontakt Bernsteina, rodáka z Lawrence v Massachusetts (pocházel z přistěhovalecké rodiny židovského obchodníka z carského Ruska - Ukrajiny), s New Yorkem se udál v listopadu 1937, kdy student Bernstein poprvé vstoupil na newyorskou scénu - dostal se díky známým na večírek, uspořádaný na oslavu narozenin Aarona Coplanda, na němž bylo mnoho kulturních prominentů. Další kontakt nastal v létě 1939: v květnu totiž absolvoval Harvard University, a tak se vydal do New Yorku, aby si během léta našel práci. Společně s přítelem Adolphem Greenem, o tři roky starším zpěvákem, dramatikem a textařem, si najali levný byt na Deváté ulici, ale vybavený klavírem značky Steinway. Přes den hledal Bernstein zaměstnání, po večerech komponoval první náčrtky toho, co se později stalo jeho symfonií Jeremiáš. Práci nesehnal, a proto po prázdninách New York opouští a studuje na Curtis Institute of Music.

Bernstein se do New Yorku přestěhoval v roce 1942, po uzavření Tanglewoodu kvůli válce, a zkoušel se zde prosadit, protože New York byl a je jedním z nejvýznamnějších center (kulturních, hospodářských atd.) Spojených států. Přes své špičkové vzdělání však měl těžké začátky: v hudebním nakladatelství Harms, Inc. aranžoval jazzové skladby, zapisoval do not jazzové improvizace z nahrávek, psal užitkovou hudbu. V té době si kupoval nejlevnější lístky na Lewisohnův stadion, letní sídlo New York Philharmonic, kde zanedlouho bude sám dirigovat (1944).

Bernstein se přestěhoval do suterénního bytu na Dvaapadesáté ulici a začal rychle pronikat do newyorského uměleckého prostředí. Na začátku 40. let byl newyorský svět umění, hudby a literatury propojený a relativně omezený, i když do něj začali přibývat uprchlíci z válečné Evropy, takže zvítězit u jednoho dvou vlivných členů znamenalo možnost seznámit se se všemi důležitými lidmi. Bernstein takové známosti měl v podobě vlivných skladatelů Aarona Coplanda a Marka Blitzsteina nebo přítele Adolpha Greena. Proto mohl Bernstein hrát jako klavírista nebo příležitostně dirigovat v Museum of Modern Art, kde také zažil svůj skladatelský debut se Sonátou pro klarinet a klavír (1943).

Bernstein se brzy důkladně seznámil s ruchem a tepem New Yorku. Na západní Dvaapadesáté byly bary (Tony's, Onyx Club, Dizzy Club), ve kterých tehdy zpívala Billie Holidayová, a „Faisan d'Or byl hned za rohem na Šesté avenue". A v muzikálových divadlech na Broadwayi byl doma stejně jako v Carnegie Hall.

V roce 1943, když nastoupil nový šéfdirigent Artur Rodzinský, byl Bernstein na základě Kusevického doporučení jmenován pomocným dirigentem New York Philharmonic. Při té příležitosti se přestěhoval do malého ateliéru v Carnegie Hall, ale vůbec mu to nebránilo pořádat v něm bláznivé večírky, na kterých byl vždy hvězdou. Tuto důležitou součást svého života nevyřadil, i když už působil jako šéfdirigent: svým nevázaným životním stylem bořil jak romantické mýty

o „božské aureole Umělců", kteří žijí jaksi mimo svět obyčejných smrtelníků, tak postavil na hlavu všechny představy o tom, jak se má chovat správný ředitel vážené hudební instituce .

Po mimořádně úspěšném záskoku za Bruna Waltera se Bernsteinovi otevřela cesta k závratné kariéře, která skončila až jeho smrtí. Během jediného roku se z bezejmenného asistenta, kterým byl v roce 1943, stala nepřehlédnutelná postava newyorského kulturního života: dirigoval filharmonické koncerty, vlastní úspěšný balet Fancy Free na Broadwayi, byl hvězdou večírků a oslav. Zapojil se do politických (podporoval Trumanův program zdravotní péče) a kulturně-organizačních aktivit. Po úspěšném muzikálu On the Town se rázem stal ikonou New Yorku, která ve slávě konkurovala Franku Sinatrovi; měl i vlastní fanklub.

V následujících letech se Bernstein několikrát stěhoval (Greenwich Village, ateliér na Broadwayi). V té době městu New York připadla do vlastnictví zchátralá budova na Pětapadesáté ulici, Mecca Temple. Město ji zrekonstruovalo a udělalo z modlitebny New York City Center of Music and Drama. Působil v něm i nově sestavený New York City Symphony Orchestra a Bernstein se stal jeho šéfdirigentem. Nevázaný způsob života Bernsteinovi ale zůstal: po koncertech se obvykle pořádaly večírky, jež se často konaly ve slavném secesním restaurantu Russian Tea Room na Sedmapadesáté; tyto návštěvy se staly tradicí a scházela se na nich bouřlivá společnost. „Pak si zašel k Reubenovi na sendvič s tatarským biftekem a dvojitou cibulí, nebo do kina na půlnoční představení, nebo šel na nějaký večírek a hrál tam boogie-woogie, dokud ho od klavíru neodtrhli násilím."
Na jaře roku 1948 odstoupil z pozice hudebního ředitele New York City Symphony Orchestra. Poté načas z New Yorku mizí, diriguje v nově utvořeném státě mladý orchestr Israel Philharmonic, u něhož dále působil rovněž jako doživotní Laureate Conductor, a jezdí po Evropě a USA na dirigentské maratony. Na podzim roku 1952 se Bernstein, teď už s rodinou, manželkou Felicií a dcerou Jamie, usadí v devítipokojovém bytě v činžovním domě Osborne na rohu Sedmapadesáté ulice a Sedmé avenue, úhlopříčně naproti Carnegie Hall, a stráví zde následujících 10 let. Je to pěkná budova ve stylu americké renesance z 90. let 19. století a bydlí tam umělci; byty mají vysoké stropy, krby, elegantní rozměry a zejména tlusté vnitřní zdi, což je výhodné pro hlasité zkoušení. V té době Bernstein cestoval po světě jako hostující dirigent, ale především byl v New Yorku a pilně komponoval muzikály a koncertní skladby; v létě si pokaždé na měsíc odskočil do Tanglewoodu a pobýval ve svých letních sídlech.

Na podzim roku 1956 byl Bernstein jmenován pro sezónu 1957-58 druhým dirigentem New York Philharmonic, kterou vedl Dimitrij Mitropoulos; v roce 1958 se pak na 10 let stává šéfdirigentem, což pro něj znamenalo v rámci jedné sezóny dirigování abonentních koncertů, nahrávání, víc než tucet televizních pořadů atd. Nicméně svůj životní styl nemění. Běžné pracovní den vypadaly například takto: „Obvykle vstával ráno v šest (...) a ještě před snídaní dvě hodiny studoval partitury. Potom často snídal s nějakou organizací, která právě uvažovala o tom, že mu udělí cenu. Pak se vypravil na dopolední zkoušku, kde dával třeba Händela s cigaretou zavěšenou v koutku úst a neuctivě prokládal Pašije podle svatého Jana úryvky flamenca. Po podobném dopoledni následoval oběd s předsedou představenstva orchestru, pak nabité odpoledne strávené doma hraním s dětmi, poradami o příštím turné, poskytováním rozhovorů, diskuzemi o nových filmech a odmítáním nabídek na dirigování orchestrů či psaní show pro Broadway," případně nákupy v luxusních obchodech na Páté avenue. Po 18. hodině povečeřel, převlékl se a absolvoval večerní koncert. K půlnoci ještě zašel na večírek nebo do kina.

V roce 1961 se Bernsteinův životní styl rozvinul do výlučné okázalosti: přestěhoval se s rodinou z Osborne a najal si dvoupodlažní apartmá se šestnácti pokoji na Park Avenue. Byt byl vybaven luxusně eklektickou směsí starožitného a moderního nábytku a uměleckými předměty, které kupovala manželka Felicia. O dvě patra níže měl Bernstein pracovnu a tam skládal.

Potom se Bernsteinovi znovu přestěhovali, tentokrát na roh Central Park West a Dvaasedmdesáté ulice do obytného bloku Dakota; tento pseudogotický dům, postavený v letech 1880-84, je adresou tzv. lepších lidí. Bernstein zde až do smrti obýval luxusní dvanáctipokojové apartmá, za sousedy měl Lennonovi (Yoko Ono zde dodnes žije). Bernsteinovi měli secesní jídelnu pro dvacet stolovníků, knihovnu v tmavě šedé a temně rudé barvě s rudým cembalem, všude byla spousta knih, obrazů a gotických oblouků.

V roce 1976 nastala mezi manželi Bernsteinovými krize. Maestro se po 25 letech společného soužití odstěhoval do bytu na Cental Park South za homosexuálním mladíkem Tomem Cothranem, kterého nazýval životní láskou. Leonard Bernstein byl totiž bisexuál a jeho soukromý život byl poznamenán napětím mezi vztahem ke své rodině a homosexuálními sklony; v průběhu svého života, a to i během manželství, střídavě dával přednost mužské nebo ženské lásce. V dubnu roku 1977 se sice manželé usmířili a Bernstein se nastěhoval zpět do Dakoty, ale Felicia už o rok později umírá. V této době se však už i Maestrovi rapidně horšilo zdraví, a proto je pozoruhodné, že nadále pobýval v New Yorku (samozřejmě stále dirigoval orchestry po celém světě a přes léto pravidelně pobýval v Tanglewoodu či ve své usedlosti ve Fairfieldu v Connecticutu), poněvadž newyorské ovzduší nebylo zrovna příznivé pro jeho zdravotní stav, který už tak byl zhoršen astmatem, jímž Bernstein od dětství trpěl.

Přesto přese všechno Maestro žil v New Yorku až do své smrti a je zde také pohřben na Green Wood Cemetery v Brooklynu. New York byl vždy hlavním městem Bernsteinova života, a proto se stal zdrojem inspirace a námětů pro jeho uměleckou tvorbu.

ernstein se ve svém díle zabývá mnoha stránkami New Yorku. Velmi dobře znal genia loci jednotlivých míst města a jednoznačně se s ním identifikoval. Tep města byl jeho vlastním tepem; sám New York je symbolem nového řádu bytí, moderního megapolis, a Bernstein byl jeho samozřejmým obyvatelem. Proto může být představitelem nového diskurzu kultury, který s sebou doba přinesla; Bernstein nemá v sobě vůbec nic rustikálního, lidového či přírodního, a proto New York, rušné a moderní velkoměsto 20. století, byl jeho přirozeným domovem, což se odrazilo i v jeho tvorbě.

Bernsteinova hudba je dokonale vernakulární, „domácí", a američtí posluchači se s ní mohou okamžitě identifikovat, mohou mít „k té hudbě vlastnický poměr, ... zdá se jim, jako by ji byli sami napsali." A co jí dává americký ráz? Je to především jazz, který je dle Bernsteina „...naše vlastní lidová hudba, naivní, rafinovaná, vzrušující." Byl to právě jazz, který „pronikl tak hluboko do našeho hudebního projevu, že změnil od základu ráz naší hudby." Například synkopy, charakteristický znak jazzového rytmu, dává hudbě americké vyznění, aniž by nutně musela znít typicky jazzově: staly se její přirozenou součástí. A právě takovou hudbu píše Bernstein.

Také v Bernsteinových tématech dýchá Amerika poloviny 20. století: lidé, městská společnost, rychlé životní tempo, nevázané radovánky, nostalgie, strach, osamělost, duchovní prázdnota... A tak nás Maestro ve svých skladbách zavede do tančíren, ve kterých mladí lidé holdují životu v latinskoamerických rytmech, do zakouřených barů, kde se do ranních hodin v alkoholu a v melancholickém blues utápí smutek nad ztracenou láskou a životním neštěstím, ale také do newyorských ulic plných nejen žlutých taxíků, ale i násilí a nepřátelství mezi gangy domorodé i přistěhovalecké mládeže, do newyorského přístavu, kde vládnou mafiánské metody loďařů, nebo třeba na zdánlivě idylická předměstí, kde se pod slupkou spokojeného rodinného života skrývá frustrace, deprese a životní prázdnota. Tato a další témata si Bernstein vybral pro své skladby a my díky tomu můžeme nesměle nahlédnout do svébytného a jedinečného newyorského světa 40. a 50. let se všemi klady i zápory. Bernstein ukazuje New York takový, jaký je, nejprve s přídechem sentimentality, ale poté se dotýká nepřikrášlené, drsné „sociální" reality.

Sám Bernstein o své newyorské inspiraci v souvislosti s komponováním West Side Story řekl: „Tohle město mě pořád drží. Žádný div, že o něm znovu a znovu komponuji. Žiju tady tak dlouho, někdy už to ani nevnímám - a pak zas otevřu oči, a proboha! Všechno je tak dramatické, tak plné života. Jako tehdy, když když jsem šel po Henry Hudson Parkway. Dumal jsem nad hudbou k West Side Story a myslím, že jsem zabloudil. Najednou jsem stál pod mostem přímo u řeky někde kolem Stopětadvacáté ulice. Všude kolem mě si hrály portorikánské děti, s tím typickým newyorským křikem a jeho drsností. Ale přitom ten most byl klasický, s pilíři a klenbami. Ten kontrast mě fascinoval. Obsahoval vlastně celé témaWest Side Story."
Mezi skladby s newyorskou tematikou lze zařadit 2. symfonii The Age of Anxiety (Věk úzkosti), muzikály On the Town (Ve městě), Wonderful Town(Kouzelné město) a West Side Story, hudbu k filmu On the Waterfront (V přístavu) a balet Fancy Free (Volný jako pták). „dvojopera" A Quiet Place(Klidné místo) se tematiky dotýká víceméně nepřímo, protože pojednává o předměstích amerických velkoměst obecně, a ne tedy konkrétně New Yorku, avšak pro úplnost se o této kompozici zmíním také.

Fancy Free (1944)

Námět a choreografie Jerome Robbins, scéna Oliver Smith

Balet Fancy Free byl po 1. symfonii druhou větší skladbou Leonarda Bernsteina. Choreograf a Bernsteinův přítel Jerome Robbins přišel s námětem na balet o třech námořnicích na krátkém výletě v New Yorku, a to ve válečné době, kdy byla velká města plná vojáků a námořníků v uniformách. Námět se ujal, Bernstein napsal hudbu, Robbins udělal svou první choreografii a vznikl balet Fancy Free.

So you cry
What's it about, baby?
You ask why
Blues had to go and pick you
So you go
Down to the shore, kid's stuff
Don't you know
There's honey in the store for you, big stuff
Let's take a ride on my gravy train
The door open wide
Come in from out of the rain
So you stare
Call it despair, baby
Don't you care

I'm on the square about you
Let's have a try
It maybe that you're my guy
(píseň Big Stuff)

Balet začíná hudbou ve stylu jukeboxu, naříkavou písní zpoza opony (bluesová píseň Big Stuff, původně nahraná Billie Holidayovou). Balet se odehrává ve válečném New Yorku, v horkém letním večeru roku 1944. Opona se zvedá a my vidíme roh ulice s lampou, zeď baru a siluetu mrakodrapů. Tři námořníci vtančí na scénu. Mají 24hodinovou dovolenou, kterou hodlají prohýřit ve městě, a proto číhají na děvčata. Potkají dvě dívky a uspořádají mezi sebou taneční soutěž o to, který z nich zůstane bez partnerky. Každý z námořníků zatančí své číslo, aby získal přízeň vybrané dívky, ale zároveň tím odhaluje svou osobnost. Když si dívky stále nemohou vybrat, soutěž se ukončí a dívky odejdou. Námořníci společně pokračují dál, avšak když potkají třetí dívku, začnou se o ni opět hádat, ale ona mezitím zmizí...

Příběh baletu je jednoduchý, ale vypovídá o postojích mladých Američanů ve válečné době. Sedm scén baletu má v podstatě symfonickou hudbu, plnou složitých rytmů a rozmarných jazzových témat a skvělých melodií, která byla podle kritik dobře integrovaná s Robbinsovou choreografií.

Dílo dirigoval Bernstein sám; představení se hrálo ve Metropolitan Opera House, staré budově metropolitní opery, mezi Devětatřicátou a Čtyřicátou ulicí na Broadwayi. Dílo je pozoruhodné i tím, že se k jeho realizaci sešlo několik mladých talentů, kteří později výrazně ovlivnili americké divadlo: kromě Bernsteina a Robbinse to byl ještě scénograf Oliver Smith; všichni tři byli ročník 1918.

On the Town (1944)
Scénář a texty Adolph Green a Betty Comdenová, námět a choreografie Jerome Robbins, režie George Abbott

Muzikál On the Town byl prvním Bernsteinovým počinem na poli zábavného hudebního divadla a hned to byl slušný úspěch (462 repríz), který skladateli zajistil dostatečnou slávu. Bernstein se dožil i nového nastudování v roce 1971 (další bylo v roce 1998).

Zápletka, nikoli hudba, vycházela z baletu Fancy Free, který byl na Broadwayi uveden před devíti měsíci. Autorská dvojice Green s Comdenovou si uvědomili dramatický potenciál baletu, a tak s Bernsteinem vytvořili úplně nové představení.

Děj muzikálu vypráví o třech námořnících. Nevyléčitelně romantický Gabey, vážný Chip a bezstarostný Ozzie jsou na jednodenní dovolené v New Yorku. Jedou podzemní drahou, Gabey se zamiluje do vítězky soutěže Miss Metro Ivy Smithové, jíž zahlédne na plakátu, a všichni tři se vypraví tuto dívku najít mezi 2,5 miliony newyorčanek. Druzí dva námořníci se zamilují do děvčat, která potkají během hledání. Chip narazí na taxikářku, která trpí nadměrným nadšením, jehož zdrojem je právě Chip, Ozzie se v Museum of Natural History setká se studentkou antropologie Hildou a Gabey najde svou Ivu v Carnegie Hall, kde se učí zpěvu. Ale to už se námořníkům nachýlí čas a oni se musejí vrátit na svou válečnou loď, která s nimi odplouvá vstříc hrozivé budoucnosti.

„Ve městě je plné písní a tance, špásování a přemetů na cestě od Central Parku k Přírodovědnému muzeu, od Carnegie Hall na Times Square, z nočních podniků na Coney Island," psali Comdenová a Green.
Muzikál ještě lépe než balet zrcadlí nejistotu válečných let a mládeže, která se pokoušela vtěsnat zkušenost celého života do jednoho dne, která chtěla prožít toho co nejvíc a nechat se strhnout vírem lásky a zábavy, protože neměli záruku, že je válka o další dny života a potěšení neoloupí.

Ozzie:

We'll find the romance and danger waiting in it
Beneath the Broadway lights;
But we've hair on our chests
So what we like the best are the nights

Gabey, Chip, Ozzie:

Sights! Lights! Nights!

Muzikál je taktéž romantickou oslavou „všeho, co je tak úžasné na New Yorku, kde „vychází devět deníků, hot dog koupíte za niklák, ulice jsou možná nebezpečné, ale ne smrtelně... a lístek na show, třeba na Ve městě, dostanete za 4 dolary a 85 centů (Green, Comdenová)". Bernsteinovi se podařilo napsat skvělou a jazzově opojnou hudbu plnou

chytlavých melodií a z písně „New York, New York" vytvořil hudební symbol města; ale stylový repertoár hudby zahrnuje i prokofjevovskou baletní hudbu nebo třeba latinskoamerický jazz ve scénách z nočního baru.

Gabey, Chip, Ozzie:

New York, New York, a helluva town.

The Bronx is up, but the Battery's down.

The people ride in a hole in the groun'.
New York, New York, it's a helluva town!

(z písně New York, New York)

Jak bylo tehdy „dobrým" zvykem, muzikál byl v roce 1949 úspěšně zfilmován společností MGM s Frankem Sinatrou a Genem Kellym v hlavních rolích. Bylo tam ale tolik přepsané hudby od Saula Chaplina a Rogera Edense, že Bernstein odmítl její autorství.

Wonderful Town (1953)
Scénář Joseph A. Fields a Jerome Chodorov, texty Adolph Green a Betty Comdenová, režie George Abbott

Muzikál Wonderful Town je založen na scénáři J. Fieldse a J. Chodorova, který napsali podle vlastní činoherní komedie My Sister Eileen, mající základ „ve skutečné události", která se dřív s úspěchem hrála na Broadwayi. Úspěšný byl i samotný muzikál - šest cen Tony (Tony Awards) včetně kategorie Best Musical a 559 repríz, a to i přesto, že písně (Ohio, A Little Bit in Love, A Quiet Girl, My Darlin Eileen, It's Love) jsou sice chytlavé a zábavné, ale bez skutečného hitového potenciálu, nehrály se totiž ani v televizi, ani v rozhlasu, natož v jukeboxech.

V roce 2003 měli diváci možnost na Broadwayi vidět nové uvedení muzikálu. Wonderful Town bylo třetím a posledním dílem (po Fancy Free a On the Town), líčícím prosťačka, který přijde do velkoměsta hledat štěstí, slávu a lásku . Avšak tentokrát muzikál už nebyl taková nezodpovědně rozverná komedie jako On the Town, autoři si totiž uvědomili, že romantizující a sentimentální pohled na život v New Yorku je neudržitelný. Proto je v muzikálu více temnějších tónů a sociální kritiky a ukazuje, že umělecký život zdaleka není vždy idylický, že je velmi těžké se prosadit a udělat se pro to musí opravdu všechno.

Bob Baker:

A million kids just like you

Come to town every day

With stars in their eyes.

They're going to conquer the city,

They're going to grab of the Pulitzer price,

But it's a terrible pity,

Because they're in for a bitter surprise.

At the fulton market now he yells "fish!"

(z písně What A Waste)

Děj muzikálu vypráví o dvou sestrách Sherwoodových z maloměsta v Ohiu, které v roce 1935 přijely do bohémské čtvrti Greenwich Village v New York City za štěstím a slávou. Starší a odpovědná sestra Ruth chce být spisovatelkou, ale je neustále zastiňována svou pohlednou mladší sestrou Eileen, jež má ambice stát se hereckou hvězdou. Ačkoli je polovina 30. let a Amerika se zrovna nachází v hospodářské krizi, nezabrání to mladým lidem, jako těmto dívkám, aby v New Yorku zkusili své štěstí. Dívky zde bydlí v malém bytě, kde je živo od půlnoci do šesti ráno, a nejprve potkávají zajímavé lidi ze sousedství. Když se dívky vydávají hledat své štěstí, Eileen je díky svému vzhledu a šarmu všude vítána, avšak Ruth na každém kroku naráží na obtíže. Na jednom večírku se dívky setkávají se třemi muži, které pozvala Eileen. Ruth přesvědčí jednoho z mužů, Boba Bakera, editora lokálních novin Manhatter, aby s ní udělal rozhovor a přečetl si některé

její práce; Baker jí ale řekne, že píše hrozně. Dalšímu z pozvaných hostů, novináři Chicku Clarkovi, se podaří dát Ruth úkol, aby pořídila interview s mladými námořníky brazilské lodě, jež právě kotví v brooklynských docích. Brazilci sice umí jen tři slova anglicky: American, dance a conga, nicméně souhlasí, ale spíš proto, že jsou okouzlení krásou Eileen; po cestě k Ruth domů společnost nepřiměřeně dovádí, takže skončí, včetně Eileen, ve vězení. Bob Baker složí za Eileen kauci a zároveň se mu líbí, co o té události napsala Ruth, ale když to jeho nadřízený smete ze stolu, Bob z redakce odejde. Protože jsou noviny plné Eileených fotografií, je jí nabídnuto kabaretní vystoupení v nočním klubu Village Vortex, kterým si získá slávu. A Ruth a Bob se do sebe nakonec zamilují... Bernstein napsal hudbu k muzikálu za pět týdnů, ale to mohl stihnout proto, že se tentokrát vůbec nepodílel na orchestraci, na rozdíl od ostatních divadelních projektů. Nicméně i tak styl hudby nese Bernsteinův rukopis, najdeme zde charakteristicky rafinovaná, tonálně proměnlivá sóla a duety, baletní ansámblová čísla, jazz doplňují latinskoamerické rytmy apod.

West Side Story (1957)
Scénář Arthur Laurents, texty Stephen Sondheim, námět, choreografie a režie Jerome Robbins

West Side Story je absolutní vrchol klasické broadwayské hudební show a jeden z nejhodnotnějších muzikálů vůbec. Přesto - nebo právě proto - v roce 1958 získal jen dvě ceny Tony za choreografii a výpravu a návštěvnost také nebyla úplně nejvyšší (732 repríz). Kulturní fenomén se zrodil až díky filmovému zpracování z roku 1961, které získalo 10 Oscarů (Oscara v kategorii Music dostali upravovatelé a orchestrátoři Bernsteinovy hudby, soundtrack z filmu patří mezi nejlépe prodávané v historii)

Všechno začalo v roce 1949, když přišel Jerome Robbins za Bernsteinem a Laurentsem s ideou na převod Romea a Julie do muzikálové podoby. Příběh se měl odehrávat ve východní čtvrti New Yorku na pozadí náboženského napětí: židovský mladík se zamiluje do italské katolické dívky. Napětí mezi židy a katolíky na konci 40. let však bylo jen okrajovou záležitostí, a tak námět zůstal ležet 6 let v šuplíku.

V pol. 50. let se ale konečně našlo správné řešení, protože tehdy právě eskalovaly konflikty mezi americkou omladinou z chudších vrstev a portorickými přistěhovalci. V New Yorku a dalších velkoměstech (Los Angels, Chicago, Filadelfie) tehdy řádily mládežnické gangy; ulice byly pravidelně devastovány typickými pouličními bitkami zvanými „rumbles". V takovém rumblu proti sobě bojovaly desítky mladých řetězy, noži, lahvemi a podomácku vyrobenými pistolemi. Tyto bitky byly pečlivě naplánované o organizované s vojenskou přesností. V New Yorku si tyto gangy dávaly barvitá jména: Kobry, Korzáři, Apači atd. a bojovaly mezi sebou o nadvládu nad „turfem", územím, na které si činily nárok. Tuto situaci Laurents přesně zachytil a brilantně přenesl na příběh Romea a Julie.

Riff:
The Jets are gonna have their day
Tonight

Bernardo:
The Sharks are gonna have their way
Tonight

Riff:
The Puerto Ricans grumble,
"Fair figur"
But if they start a rumble,
We'll rumble ‘em right

Sharks:
We're gonna hand ‘em a surprise
Tonight

Jets:
We're gonna cut ‘em down to size
Tonight

Sharks:
We said "O. K. no rumpus,
No tricks."
But just in case they jump us
We're ready to mix.

Tonight!

(z písně Tonight /Reprise/)

Děj muzikálu se odehrává v jedné z uliček čtvrti Upper West Side v Manhattanu. O životní prostor zde bojují dvě znepřátelené party - domácí Tryskáči (Jets) a přistěhovalci z Portorika Žraloci (Sharks). Tryskáči, opovrhující přistěhovalci, vyzvou Tonyho, svého bývalého vůdce, který už partu opustil a má řádné zaměstnání, aby pomohl novému vůdci Riffovi vypořádat se se Žraloky. Tony neochotně souhlasí. Mezitím Anita, dívka vůdce Žraloků Bernarda, v obchodě se svatebními šaty připravuje přítelkyni Marii kostým na večerní tancovačku. Maria je sestra Bernarda, který doufá, že ji vdá za svého nejlepšího kamaráda China. Na večerní taneční zábavě pak Riff vyzve Bernarda k boji a Tony a Maria se do sebe na první pohled zamilují. Druhý den při střetnutí mezi partami dojde ke rvačce na nože mezi Bernardem a Riffem, kterému Tony sice přichází na pomoc, ale Bernardo Riffa zabíjí a následně Tony zavraždí Bernarda. Z místa střetnutí Tony uprchne do domu Marie, která byla již o neštěstí informována; přesto její láska překoná nenávist a Tony jí slíbí, že spolu utečou z města. Anita varuje Marii před Tonym, přesto souhlasí, že mu k Tryskáčům donese zprávu. Naneštěstí jí Tryskáči vyhrožují, a tak Anita prohlásí, že Chino zastřelil Marii. Když to Tony uslyší, vydá se za Chinem, aby se pomstil, ale ten jej chladně zastřelí právě ve chvíli, kdy pozná, že Maria žije. A tak Maria zůstává sama jako memento tragicky nenaplněné lásky (ve finále filmu zato vede k usmíření obou gangů).

Dominantními složkami tohoto na svou dobu převratně moderního a hudebně nesmírně progresivního muzikálu (instrumentace zahrnuje i elektrickou kytaru) jsou dynamika, rychlost, rytmičnost. Je znám též díky zlidovělým melodiím Somewhere, Maria, Tonight či America. Hudba je fúzí evropských a amerických elementů: z evropské operní tradice Bernstein používá složité vokální ansámbly, hudbu k posouvání příběhu, hudební leitmotivy a melodickou stavbu založenou na jednotné ideji. Z Nového světa si bere idiomy jazzu a barvy latinskoamerické hudby. Kromě toho hudba přesně vystihuje charakter postav i situací a vznáší se od tragické zuřivosti k něžnostem první lásky.

Rovněž taneční složka je mimořádně důležitá a choreografie tak získává zcela novou úlohu, ve své době nevídanou. Na jedné straně působí jako dějová stylizace, na straně druhé se stává silně emotivním výrazovým prostředkem. Tanec je tak s hudební i dějovou složkou nedílně a kompaktně provázán.

West Side Story znamenal průlom také pro Stephena Sondheima, mladého muzikálového textaře a skladatele, pro něhož to byla první profesionální show. Vystupoval zde v roli textaře (později si píše k vlastním dílům i hudbu), který vybavil muzikál velmi kvalitními texty dobře vystihujícími jazyk newyorské omladiny (sám se na místě děje narodil a vyrůstal).

West Side Story je po všech stránkách dokonalé umělecké dílo, jež významným způsobem obohatilo nejen americkou kulturu.

Symphony No. 2 "The Age of Anxiety" (1949)

Symfonie je napsaná pro klavír a orchestr a patří také k vrcholným Bernsteinovým kompozicím; dílo je závažným příspěvkem k symfonické tvorbě 20. století.

Skladba byla napsána podle rozsáhlé básně W. H. Audena The Age of Anxiety: A Baroque Eclogue, za kterou v roce 1948 dostal Pulitzerovu cenu za poezii. Symfonii lze popsat jako Bernsteinovo rozjímání na téma Audenovy básně, kterou byl nucen po jejím přečtení hudebně vyjádřit, jak prohlásil, protože přesně korespondovala s jeho cítěním. Sám se identifikoval s hlavním hrdinou, který je ve skladbě reprezentován sólovým klavírem.

Báseň i symfonie pojednávají o hledání víry, smyslu a identity v moderním světě. Bernstein se soustředil na scénu osamělých tří mužů a dívky, kteří v baru na Třetí avenue diskutují o etapách lidství a snaží se najít jeden druhého (téma je rozvedeno ve 14 variacích). Postavy během hovoru navazují všechny myslitelné partnerské vztahy, ale bezúspěšně, protože zjišťují, že nemohou najít pevný bod, na kterém by postavili své životy. Ve druhé části symfonie, když je bar už uzavřen, jede tato skupina taxíkem nočním New Yorkem popíjet k dívce do bytu; sedí v taxíku a zpívají svůj žalozpěv nad ztrátou Velkého Otce, zatímco za okny auta ubíhá zdánlivě bezstarostný svět plný zářivých reklam... Následuje maškaráda v dívčině bytu, ve které tito čtyři lidé tančí, pijí a hádají se. Na konci skladby se jejich cesty rozdělují, ale všichni poznávají prázdnotu svých životů a potřebu víry. Symfonie končí v jakési představě nového začátku.

Dílo vznikalo v letech 1947-49 během Bernsteinových dirigentských cest: ve Filadelfii, v Richmondu, Tel-Avivu, v Bostonu, v letadlech, vlacích, lodích a hotelech po celém světě. Široká paleta výrazových prostředků sahá od improvizace dvou osamělých klarinetů, kterou skladba začíná, přes dvanáctitónové disonantní řady v orchestru až po jazzovou 5. větu (The Masque), napsanou jen pro klavír a perkuse s harfou.

Premiéra se uskutečnila v roce 1949 v Bostonu, Boston Symphony Orchestra dirigoval Serge Koussevitzky a na klavír hrál sám skladatel. V roce 1965 byla revidována poslední věta skladby (The Epilogue), do které byl přidán klavírní part. Dílo bylo zpracováno i baletně Jeromem Robbinsem (1950).

On the Waterfront (1954)
USA 1954, 108 min, režie Elia Kazan, námět a scénář Bud Schulberg, hudba Leonard Bernstein, hrají Marlon Brando, Karl Malden, Lee J. Cobb, Rod Steiger, Eva-Maria Saintová

Scénář filmu V přístavu je založen na skutečných reportážích novináře Malcoma Johnsona, oceněných Pulitzerovou cenou, o podmínkách na newyorském nábřeží, kde byli ti, co řekli ne průmyslovému feudalismu, vražděni. Film kritizuje sociální poměry s ostrostí, jež nemá do té doby obdoby. Film, natáčený na reálných místech, vypovídá o jednotvárnosti života, která je živnou půdou pro zločin. Je to jeden z nejpůsobivějších obrazů korupce, vyděračství a osobního heroismu, jaký kdy byl v Hollywoodu natočen. Není proto divu, že se film zapsal do historie a i ve své době byl velmi úspěšný, a to jak na straně kritiků, tak diváků.

Bývalý boxer Terry Malloy (Marlon Brando), jenž pracuje v docích v přístavní čtvrti Hoboken v New Jersey, se zaplete do neprůhledných intrik odborářského bosse Johnnyho Friendlyho (Lee J. Cobb), který v přístavu ovládá s rozvětvenou sítí svých nohsledů přijímání i odmítání mužů do pracovního úvazku, a nevědomky zaviní vraždu nepohodlného přístavního dělníka Joeya Doyla. S pomocí kněze Barryho (Karl Malden), jenž působí v přístavní čtvrti, a veden láskou k sestře zavražděného Edie Doylové (Eva-Maria Saintová), která mu ukazuje, jak hluboko klesl, se Terrymu podaří zpřetrhat tíživé svazky s odborářskou mafií. A když je jeho nečestný bratr Charley Gent Malloy (Rod Steiger) brutálně zavražděn, protože ho odmítl zabít, Terry začíná neúprosně bojovat proti Friendlyho podsvětí.

Bernstein zkomponoval skvělý hudební portrét života a lásky v New Yorku: drsná až barbarsky znějící perkusivní hudba se střídá s jednou z nejkrásnějších milostných melodií, jakou kdy Bernstein napsal, a vše výborně dokresluje atmosféru dané situace. Hudba byla velmi úspěšná a oblíbená a během jeho života se často hrála jako symfonická suita, kterou vytvořil, aby zachránil aspoň část své hudby, jež na soundtracku byla rozkouskována a překryta dialogy a ruchy.

Tento slavný film byl oceněn 8 Oscary (včetně kategorií Best Picture, Directing, Writing, Actor) z tehdy rekordních 12 nominací, avšak na Bernsteina žádný nezbyl (byl pouze nominován), i když podle všeobecného mínění jeho hudba byla toho roku nejlepší. A tak Oscar je (podobně jako Pulitzerova cena) jedno z mála hudebních ocenění, které Bernstein nikdy nedostal...

Trouble in Tahiti (1952) / A Quiet Place (1983/84)

Jedná se o dvě původně samostatné opery, které ale byly sloučeny do jedné „dvojopery". A přestože tedy de facto existuje jediná kompozice,A Quiet Place z roku 1984, dnes se můžeme v divadle i na nahrávkách setkat opět s Trouble in Tahiti jakožto samostatným dílem, protože jeho parametry a divácká přístupnost jsou přece jen trochu jiné než v případě „těžkotonážního" celovečerního opusu A Quiet Place.

Trouble in Tahiti

Libreto Leonard Bernstein, režie Elliot Silverstein

Trouble in Tahiti (Zmatek na Tahiti) je 45minutová komorní opera se dvěma postavami a doprovodným triem, jež v sedmi scénách líčí soudobé manželství z příjemného předměstí velkoměsta, ať už je to New York, Boston, Los Angeles nebo Filadelfie, jaké bylo možné tenkrát spatřit v kterékoli reklamě na čisticí prostředky. Bílý dům s tyčkovým plotem, plně vybavená kuchyně, kachlíkovaná koupelna, poslední knižní novinky, rodinné auto lesknoucí se chromem, prázdnota a nablýskanost symbolizují maloměstské ideály padesátých let.

Trio:

Six days of work, fun every Sunday,

Golf with the neighbors next door.

Suburbia! Suburbia

Vitamin B, Chlorophyll toothpaste,

Who could ask heaven for anything more?

Lovely life,

Oodles of culture over TV,

Book-of-the-Month Club, musical tea,

It's a wonderful life!

Happily married, sweet little son,

Family picture second to none.

In the little white house, in the little white house

(z písně Skid a lit day: Lovely Day)

Úvodní jazzové trio ujišťuje posluchače, že toto je nejlepší ze všech možných světů. V dalších taktech však Bernstein nikoho nenechá na pochybách, že jde o ironii: v parodii na milostné duety z Figarovy svatby a Fidelia ukazuje manželský pár, kterak se po deseti letech společného soužití hašteří u snídaně, mluví jeden přes druhého a dává průchod své frustraci. Ta jeho (Samova) pramení z propasti mezi ním a modelem, který se snaží napodobit, což je ideál bohabojného muže, jehož život je zasvěcen sebezdokonalování a jenž úspěšně stoupá po společenském žebříčku. Sam pracuje jako úředník, který uzavírá ve své kanceláři obchody a půjčky, po práci si jde zahrát házenou a proklamuje svou vůli a touhu po úspěchu, aniž by přitom vzal na vědomí, že v téže době má jeho syn školní představení. Ona (Dina) si pořád na něco stěžuje, jde si koupit klobouk, pak k psychiatrovi a na povrchní filmový muzikál Trouble in Tahiti a stejně jako její manžel se neobtěžuje jít se podívat na synovo představení. Večer, po návratu domů, se opět rozhoří jejich hádka, a pak Sam navrhne, aby společně zašli na film - nějaký nový muzikál o Tahiti. Dina unaveně souhlasí, a tak společně odejdou vyhledat zapomnění v umělém kouzlu stříbrného plátna, tak jako včera...

Hlavním tématem opery je duchovní prázdnota. Bernstein zesměšňuje samou fasádu. K čemu být bohatý, když to vede k jalovému přijetí hodnot bezcenné kultury? K opeře (nebo snad „operetě"?) Bernstein napsal hudbu břitkou a pikantní, přitom vtipnou a duchaplnou, kombinující evropskou operní hudbu s jazzovými postupy. Opera Trouble in Tahiti byla Bernsteinův první pokus dokázat, že kořeny pravé americké hudby a amerického divadla spočívají v jazzu a hudební komedii (muzikálu) a že z tohoto základu může vyrůst i zcela seriózní umělecké dílo, obsahující mj. populární kulturu, operní tradici a sociální kritiku, podobně jako se v Německu z lidové hudby a singspielu zrodila opera a symfonie.
Je zajímavé, že tuto operu psal Bernstein na své svatební cestě v Mexiku... a za rok už byl sám vyfotografován ve dveřích pěkného bílého domku s bílým tyčkovým plotem, po boku své šťastné manželky...

A Quiet Place

Libreto a režie Stephen Wadsworth (revidovaná verze)

A Quiet Place, tříaktová 150minutová opera, je pokračováním opusu Trouble in Tahiti, který byl do ní při revizi v roce 1984 integrálně včleněn jako dva flashbacky.

Junior:

Hey, Big Daddy, you drivin' me batty.

You big bizniss, you ratty boo.

You some cat, you so fat,

you a rich city Daddy-boo.

Hey, Big Daddy, then why you blue?

Cuz you lady's dead,

and you drove her to drivin' round the bend,

and it's on you head.

You a winnin' cat, but that's that, Big Daddy.

Look out, here comes Bow-wow-wow!

Look out... you a loser now. Wow!

Sam, Dede, Francois:

I don't believe this.

Dede:

Junior stop it!

Some old mis'rable family!

(z finále 1. aktu)

Od doby děje Trouble in Tahiti se toho moc nezměnilo, nic nezmírnilo neurózy členů rodiny, i když uplynuly více než dvě desetiletí. Příběh opery začíná na rodinném setkání po pohřbu Diny, která se zabila v autě, evidentně záměrně. Mezi vystupující osoby patří jejich syn Junior, dcera Dede, její manžel François a Dinin bratr Bill. Sam je postaven tváří v tvář hořkým následkům toho, že kdysi vyhnal Juniora, který duševně onemocněl. Dcera, rovněž zavržená, se vdala za muže, který jako homosexuál není fyzicky schopen ji milovat. Postavy se vzájemně urážejí a obviňují a naříkají nad svým trápením. Ale nakonec se přece jen dokážou smířit: syn a dcera jsou schopni otci říct, že ho mají rádi, otec přijme nejen je, ale i svého zetě, který poprvé pocítí záchvěv sexuální lásky ke své manželce...

Bernstein se v A Quiet Place pokusil o velký operní styl. Měl totiž už dost psaní pro broadwayské producenty: už nikdy víc konvenční „čísla", hity pro zvýšení návštěvnosti, prázdné fráze; chtěl napsat operu, americkou operu v americkém jazyce, která by ctila tradici hudby Nového světa stejně tak jako tradici evropské vážné hudby, a chtěl se zaměřit na rodinné vztahy v mezní situaci při setkání se smrtí (Bernsteinovi zemřela manželka Felicia). V první verzi (1983) se dílo podle mnohých ale zvrhlo v psychodrama, které snad mělo význam pro autory, ale ne už pro publikum. Také hudba, využívající různé umělecké postupy, sklízela zdrcující kritiky, proto skladba byla revidována (1984): byla zkrácena a vložilo se do ní dřívější dílo Trouble in Tahiti. V této - úspěšnější - podobě se opera několikrát inscenovala a nahrála se pro Deutsche Grammophon; skladba sama i její nahrávka byly nominovány na Grammy.

Nicméně můžeme říct, že jak se Bernsteinovi podařilo napsat Velký americký muzikál (West Side Story), tak jeho snaha vytvořit Velkou americkou operu byla zřejmě neúspěšná.

Mahlerův dopis Anně Bahrové- Mildenburgové. Z výběru Mahlerových dopisů v knize Walter, Bruno. Gustav Mahler. Praha: Melantrich, 1958, s. 137-138.

Secrest, Meryle. Leonard Bernstein. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 1996, s. 183.

Norberg-Schulz, Christian. Genius loci: K fenomenologii architektury. Praha: Odeon, 1994, s. 20.

Ibid., s. 14

Ibid., s. 21

Blaukopf, Kurt. Gustav Mahler: Současník budoucnosti. Jinočany: H&H, 1998, s. 174.

Oficiální web: http://www.leonardbernstein.com/

Wikipedia: http://en.wikipedia.org/wiki/Leonard_Bernstein

Candide. Programová kniha k inscenaci. Praha: Státní opera Praha, 2006, s. 14.

Podrobnější studie hlavně o dirigentu Bernsteinovi: http://www.classicalnotes.net/features/bernstein.html

Všechna přesně určená data v této části pocházejí z Candide, op. cit., s. 7--12 a z oficiálního webu skladatele.

Název Izraelské filharmonie v hebrejštině. Zdroj: http://www.ipo.co.il/

Případné zájemce o hudbu Leonarda Bernsteina odkazuji na fond Městské knihovny v Praze, kde si lze většinu uvedených skladeb vypůjčit na CD.

Takto muzikologicky popisuje Bernsteinovu hudbu Jack Gottlieb v doslovu k jeho knize O hudbě. Viz Bernstein, Leonard. O hudbě: Koncerty pro mladé publikum. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 1996, s. 304-305.

Některé myšlenky v tomto odstavci pocházejí z mého článku uveřejněném v časopise Hudební rozhledy 11/05, s. 45.

Hlavním zdrojem informací pro tuto část byla důkladná - a prý nejlepší, třebaže ne oficiální - Bernsteinova biografie: Secrest, Meryle.Leonard Bernstein. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 1996.

Secrest, Meryle, op. cit., s. 86.

Ibid., s 145.

Ibid., s 237.

Bernstein, Leonard. Hudbou k radosti. Praha: Supraphon, 1969, s. 30.

Ibid., s 29.

Bernstein, Leonard. O hudbě: Koncerty pro mladé publikum. Praha: NLN, 1996, s. 46.

Podle Secrest, Meryle, op. cit., s. 183.

Poznámky k tomuto a dalším muzikálům a jejich synopse lze najít na www.musicalnotesnmore.com, texty si lze přečíst na http://libretto.musicals.ru/index.php?language=1 a www.stlyrics.com

Citováno podle Secrest, Meryle, op. cit., s. 114.

Ibid., s 114.

Podrobnější informace na http://en.wikipedia.org/wiki/Wonderful_Town

Webová stránka muzikálu: www.westsidestory.com

Toffler, Alvin. Šok z budoucnosti. Praha: Práce, 1992, s. 146.

Podrobné informace o filmu: http://www.imdb.com/title/tt0047296/ a http://www.filmsite.org/onth.html

Viz Bernstein, Leonard. Hudbou k radosti. Praha: Supraphon, 1969, s. 28-30. Tuto teorii se Bernstein pokusil dokázat v praxi svými skladbami - symfoniemi, koncertními opusy, operou; zdali se mu to povedlo, nechť posoudí každý posluchač sám.

Petr Čenský